

Satakuntalaismurteiden lauseenvastikkeista

1. Kielen kommunikatiivisen luonteen korostaminen on viime aikoina suunnannut tutkimusta aikaisempaa tasapuolisemmin luonnollisen kielen eri variaatioiden tarkasteluun. Kiinnostuksen erityiskohteeksi on noussut puhuttu kieli. Suomessakin on tutkittu sekä puhutun kielen alueellisen, sosiaalisen ja kontekstuaalisen vaihtelun erityispiirteitä että puhutun ja kirjoitetun kielen yhtäläisyyksiä ja eroja. Toistaiseksi verraten puutteellisesti selvitetty lohko on kansankielen ja yleisemminkin puhekielen syntaksi, jota tässä esityksessäni vähäiseltä osin käsittelem.

Verrattaessa toisiinsa hyvin muodostunutta yleiskielistä tekstiä ja murteenpuhujan tuottamaa tekstiä huomataan selvä ero: murteenpuhujan teksti on syntaksiltaan huomattavasti rikkonaisempaa, ts. erityyppisten fragmenttien määrä verrattuna syntaktisesti hyvin muodostuneisiin lauseisiin on kansankielessä paljon suurempi kuin yleiskielessä. Esi-merkkinä voin mainita, että erään yksityiskohtaisesti analysoimani puolen tunnin mittaisen yhtäjaksoisen murretekstin noin 600:sta lineaarisesti peräkkäisestä jaksosta, joita tavanomaisen tulkinnan mukaan voisi nimittää lauseiksi, on syntaktisesti hyvin muodostuneita ”täydellisiä” lauseita noin 60 % ja jonkin pakollisen konstituentin osalta fragmenttaarisia lauseita vajaat 20 %. Syntaktisesti moitteettomien lauseiden tai sellaisiksi kontekstin perusteella vaivatta täydentyvien (elliptisten) jaksojen yhteismäärä jää siis vajaaseen 80 %:iin. Lausepohjaisen rakenteen sisältävien jaksojen määrä mainitsemassani tekstissä on 5 %. Loput lineaarisen ketjun syntaktiset elementit ovat lausetyypiltään tunnistamattomia fragmentteja (noin 6 %) sekä erilaisia tekstuaalisia ja lineaarisia siirtymiä, joiden yhteismääräksi olen laskenut vajaat 12 %.¹

¹ Hakanen 1982: 163—170.

Arvioitaessa esittämieni prosenttilukujen yleistettävyyttä on otettava huomioon, että määrittellessäni tekstin lineaarisesti peräkkäisten jaksojen lausemaisuuksien astetta nojauduin yleiskielen syntaktisesti hyvin muodostuneeseen normilauseeseen kriteereihin. Tästä selittyy, että täysin korrekteiksi ryhmittämieni lauseiden prosenttiluku jää melko alhaiseksi. Luvussahan eivät ole mukana elliptiset lauseet eivätkä muut kansankielessä tavalliset lausefragmentit, jotka kommunikatiivisen informaation kannalta, siis tekstuaalisesti, ovat täysin moitteettomia.²

Lauseiden tekstuaalinen hyväksyttävyyden ja syntaktinen hyvinmuodostuneisuus ovat kaksi eri asiaa. Tämä käy sitä selvemmäksi, mitä kauemmas edetään normitetun yleiskielen teksteistä. Asian voi ilmaista myös sanomalla, että tekstisyntaksin näkökulmasta monet lausesyntaksin kriteerein arvioiden epätäydellisetkin lauseet ovat hyvin muodostuneita. Puhekieltä ja varsinkin murrepuhetta analysoineet tutkijat tietävät, kuinka vaikea tehtävä on käyttökelpoisten ja samalla tekstin ominaisluonteen huomioon ottavien virkkeen ja/tai lauseen rajaamisperusteiden esittäminen. Vaikka on selvää, että normitetun yleiskielen kriteerit eivät sellaisinaan sovellu murrepuheen analysointiin, ne voivat mielestäni kuitenkin olla lähtökohtana erityisesti silloin, kun murteen rakennepiirteiden esittelyssä vertailukohteena käytetään yleiskieltä. Muutoin tavoitteena luonnollisesti tulee olla kulloinkin tutkittavan tekstilajin olemusta mahdollisimman hyvin vastaavien kriteerien, ts. kulloisenkin normin löytäminen.³

2. Tutkiessani kansankielen syntaktista rakennetta olen erityisesti kiinnittänyt huomiota verbien nominaalimuotojen käyttöön. Perusaineistonani ovat olleet ala- ja yläsatakuntalaismurteet. Kaikkiaan murreaineistoa on 19 pitäjältä yhteensä noin 26 tuntia. Tästä määrästä 9 tuntia on Lauseopin arkiston (LA) perusohjelmamateriaalia ja 17 tuntia on Satakunta-projektin (SAPRO) aineistoa.⁴ Toisin ilmaistuna murreai-

² Vertailun vuoksi mainittakoon, että Anu Tanzi-Albin laskelmien mukaan Turun puhekielen aineistossa (tutkimuskorpuksen laajuus 10 780 makrosyntagmaa) syntaktisesti vaillinaisten tai poikkeavien makrosyntagmajen osuus on 26,4 %; muodollisissa puhetilanteissa fragmentaarisuutta esiintyy huomattavasti vähemmän kuin vapaisissa keskusteluissa (1986: 127—133).

³ *Systemin ja normin* käsitteistä ks. esim. Coseriu 1974: 47. Vrt. Kallio 1981: 33, 34; Ikola 1985: 35, 40; Pajunen — Palomäki 1985: 10, 64 ja näissä mainittua kirjallisuutta.

⁴ LA:n murreaineistosta ovat mukana seuraavat pitäjät: Kokemäki, Vampula, Loimaa, Kihniö, Kankaanpää, Ikaalinen, Suodenniemi, Karkku ja Punkalaidun. SAPRO:n aineiston pitäjät ovat Kauvatsa (5 tuntia), Keikyä, Huittinen, Karvia, Jämijärvi, Ikaalinen, Hämeenkyrö, Mouhijärvi, Kiikoinen, Kiikka, Tyrvää ja Punkalaidun. Kirjoitukseni esimerkit ovat peräisin tästä aineistosta, ja kunkin esimerkin kohdalla mainitsen vain ao. pitäjän.

neiston kokonaismäärä on yli 31 000 lausetta ja vastaavasti yli 170 000 tekstisanaa. Vertailumateriaalina on ollut kuusi Lauseopin arkiston yleiskielen aineistoyksikköä, yhteensä yli 4 700 lausetta ja vastaavasti yli 35 000 tekstisanaa.

Esitellessäni seuraavassa huomioitani on pääpaino pintasyntaksin lauseenvastikkeissa, jotka edustavat nominaalirakenteiden lausemaisinta ryhmää. Lauseeksi tulkitseminen on erityisen luontevaa, mikäli lauseenvastikkeen tuntomerkinä pidetään sitä, että upotetun lauseen jokaisella jäsenellä on vastine pintarakenteessa. Tähän kriteeriin nojautuen Osmo Ikola katsoo suomen kielessä olevan seuraavat yhdeksän lauseenvastikettä:⁵ 1) *referatiivinen lauseenvastike* (useita tyyppjejä, esim. *Pojat sanoivat kämpän olevan saarella / Saarella kerrottiin olevan kämpä / Kämpä kuuluu olevan saarella / Osoittautui kämpän olevan saarella*), 2) *permissiivinen lauseenvastike* (esim. *Poikien annettiin rakentaa itselleen kämpä*), 3) *nesessiivinen lauseenvastike* (useita tyyppjejä, esim. *Kämpän täytyy olla saarella / Saarella pitää olla kämpä / Pojilla on oltava oma kämpä / Poikien oli pakko rakentaa uusi kämpä*), 4) *fortuiivinen lauseenvastike* (esim. *Poikien tuli tehtyä itselleen kämpä*), 5) *temporaalinen lauseenvastike* (esim. *Rakentaessaan kämpää pojat hikoilivat aamusta iltaan / Poikien rakennettua kämpän kaikki olivat tyytyväisiä*), 6) *modaalinen lauseenvastike* (esim. *Kämpä rakennettiin maanomistajien tietien / Pojat rakensivat kämpänsä kenenkään käskemättä*), 7) *kvantum-lauseenvastike* (esim. *Kämpä on tietääkseni jo rakennettu*), 8) *finaalinen lauseenvastike* (esim. *Pojat keräsivät varoja rakentaakseen itselleen kämpän*) ja 9) *status-lauseenvastike* (useita tyyppjejä, esim. *Pojat rakensivat kämpää silmät innosta hehkuen / Pojat rakensivat kämpää känsät kourissa mutta mieli iloisena*).

Tutkimassani satakuntalaismurteiden aineistossa lauseenvastikkeita esiintyy kaikkiaan 965 eli runsaat 3 % lauseiden määrästä ja yleiskielen aineistossa 480 eli runsaat 10 % lauseiden määrästä. Näiden lukujen valossa yleiskielessä esiintyy kansankielen verrattuna yli kolminkertainen määrä lauseenvastikkeita. Vaikka otetaan huomioon se aikaisemmin mainitsemani seikka, että erilaisten rajauskriteerien vuoksi murretekstien lausemäärät ovat keskimäärin jonkin verran suuremmat kuin sanemääriltään suunnilleen yhtä pitkien yleiskielen tekstien lausemäärät, frekvenssiero on joka tapauksessa huomattavan suuri. Aineistojen sanemääriin suhteuttaminen antaa tulokseksi sen, että yleiskielessä esiintyy lauseenvastikkeita kaksi ja puoli kertaa niin paljon kuin kansankielessä.

⁵ Ikola 1974: 24—55.

Kvantitatiivisen tarkastelun kuva terävöityy olennaisesti, kun taulukon 1 mukaisesti kohdistetaan huomio eri lauseenvastikkeiden määriin ja suhteellisiin prosenttiosuuksiin.

Taulukko 1. Lauseenvastikkeiden määrät ja suhteelliset prosenttiosuudet satakuntalaismurteissa ja yleiskielessä

Lauseenvastikkeet	Aineisto			
	Murteet		Yleiskieli	
	N	%	N	%
Referatiivinen	53	5,5	93	19,5
Permissiivinen	40	4,2	5	1,0
Nesessiivinen	750	77,7	184	38,3
Fortuitiivinen	25	2,6	2	0,4
Temporaalinen	22	2,3	91	19,0
Modaalinen	32	3,3	81	16,9
Finaalinen	10	1,0	16	3,3
Kvantum-lv.	1	0,1	4	0,8
Status-lv.	32	3,3	4	0,8
Yhteensä	965	100,0	480	100,0

Murreaineiston lauseenvastikkeista peräti 750 eli pyöristäen lähes 80 % on nesessiivisiä. Seuraavaksi yleisimpiä, referatiivisia lauseenvastikkeita on runsaat 5 %, permissiivisiä 4 %, modaalisia ja statuaalisia molempia 3 %, fortuitiivisia ja temporaalisia molempia 2 % ja finaalisia 1 %. Aivan marginaalinen on kvantum-lauseenvastike. Kun mainitsemäni luvut suhteutetaan tutkimani murreaineiston lauseiden yhteismäärään eli noin 31 500 lauseeseen, voidaan todeta, että nesessiivisiä lauseenvastikkeita on vajaat 2,5 % lauseiden määrästä. Toisin sanottuna tämä merkitsee, että satakuntalaismurteissa nesessiivinen lauseenvastike esiintyy keskimäärin joka 40:nnessä lauseessa. Seuraavaksi yleisin eli referatiivinen lauseenvastike esiintyy keskimäärin vasta joka 600:nnessä lauseessa, ja kaikki muut vielä tätäkin harvemmin.

Nesessiiviset lauseenvastikkeet ovat selvästi yleisimpiä myös yleiskielessä. Niitä on pyöristäen vajaat 40 % lauseenvastikkeiden koko määrästä. Seuraavaksi yleisimmät ovat referatiivinen ja temporaalinen lauseenvastike, joita molempia on vajaat 20 %. Modaalisia lauseenvastikkeita on noin 17 %, finaalisia runsaat 3 % ja permissiivisiä 1 %. Muiden lauseenvastikkeiden prosenttiosuudet jäävät alle yhden prosentin. Suhteutettuna yleiskielen lauseiden kokonaismäärään eli runsaaseen 4 700 lauseeseen nesessiivisten lauseenvastikkeiden prosenttiluvuksi tulee vajaat 4 %, mikä merkitsee, että yleiskielessä nesessiivinen lau-

seenvastike esiintyy keskimäärin joka 25:nnessä lauseessa. Referatiivinen lauseenvastike ja samoin temporaalinen lauseenvastike esiintyvät keskimäärin joka 50:nnessä lauseessa, modaalinen joka 60:nnessä lauseessa ja finaalin lauseenvastike joka 300:nnessä lauseessa. Muut esiintyvät näitä harvemmin.

Satakuntalaismurteiden ja yleiskielen lauseenvastikkeiden käytön vertailu osoittaa, että temporaalisia lauseenvastikkeita esiintyy yleiskielessä keskimäärin yli kaksikymmenkertaisesti sekä modaalisia, referatiivisia ja finaalisia lauseenvastikkeita keskimäärin vähintään kymmenkertaisesti kansanmurteisiin verrattuna. Nesessiivisten, permissiivisten ja statuaalisten lauseenvastikkeiden määrät ovat kummassakin aineistossa suurin piirtein samaa luokkaa. Fortuitiivisten lauseenvastikkeiden määrä tutkimassani yleiskielen aineistossa ja kvantum-lauseenvastikkeiden määrät kummassakin aineistossa ovat siksi pienet, ettei frekvenssi-vertailu ole mielekästä.

Referatiivisten lauseenvastikkeiden osalta hyvän vertailukohteen tarjoaa Osmo Ikolan Lauseopin arkiston laajasta aineistosta tulostama selvitys, jonka mukaan referatiivirakenne esiintyy murreaineistossa jokaista noin 3 000 tekstisanaa kohti ja kirjakielen aineistossa jokaista noin 300 tekstisanaa kohti eli murreaineistoon verrattuna kymmenkertainen määrä. Tällöin mukaan on laskettu kaikki referatiivirakenteen tyypit, joiden keskinäisessä esiintymistiheydessä Ikolan mukaan on huomattavia eroja.⁶ Tulos on melko lähellä omaani, mikä on luonnollista, koska tutkimusaineistot ovat osaksi samat ja kokonaisuudessaan-kin samankaltaiset.

3. Käsittelen nyt hiukan yksityiskohtaisemmin nesessiivisiä lauseenvastikkeita, jotka kummassakin tutkimassani aineistossa muodostavat selvästi suurimman ryhmän. Nesessiivisiksi lauseenvastikkeiksi tulkittuja rakenteita on useita eri tyyppisiä. Ensimmäisessä tyypissä matriisi- eli runkolauseen predikaattina esiintyy impersonaalinen (muodoltaan yksikön 3. persoonan kaltainen) verbi; tyyppi voi esiintyä sekä eksistentiaalisenä että ei-eksistentiaalisenä. Mainitsen joitakin murre-esimerkkejä:

Koke	Ei kyl hä hyvänä mejäm piti ja ruakaa aina sai ja, oli hyvä olam mutta <i>täyry tehrät tyätä täyry villoja kartataj jo pikku mukulasta saakka ja kehrätär rohtimia /</i>
Kauv	<i>Miästen täyty tehräs semmonen suuri korkee amme /</i>
Kauv	Ja sano että, että nin kauvan ko he ellää n-ei niitä <i>pirär rasittaak kovilla veroilla /</i>

⁶ Ikola 1985: 36—43.

- Keik *Pikkupaikoisa täyty leipoo sej jälkeen ko saatii, ainetta mistä leivottii /*
- Hui *Ei mun tarttes sitä ittev valmistaa eikä minkään tunkee /*
- Vam *Jos pikemim menik ko luvam pyysi ni sit sihem pantiin tunti-määrä koska kotiots tarttee tulla /*
- Loi *Ja siin-oli töitä sik ku tosa, pellol sik ko, leikattiin-elo nin, mu-kulain täyty noukkia niitä päitä si, ku varisi, et kyl, kyl tyähöm pantii /*
- Karv *Mutta nyt-ei tarttet tomuja nieleskell-enää /*
- Karv *Että sieltä oli täytynyp poih muuttaa ihmistej ja elukkai sittev vallan /*
- Jämi *Eikä mun tarttep palio lukeek ku, minä muistan kaikki kohta /*
- Ika *Ja se avain täyty ollas sittes samalla lailla semmoner reiälli-nen /*
- Suod *Tarvitti ollat tarkka silmä sittek ku sillä ampu /*
- Mou *Mutta niissä tarvitti ollap palio niitä tuahia /*
- Kark *Ja kun niitä, lyätiiv vuaroo sittej jokaikisen tapim päälet tolla laila eikä siihen, tarvinnuk kavvaa lyäräk ku se kivi rupes kihi-seej ja halkeen /*
- PunL *Kylä mää oon, sanonu että tarttis tehräm mutt-e ot tullu.*

Tutkimani murreaineiston kaikista nesessiivisistä lauseenvastikkeista 675 kpl eli 90 % kuuluu tähän tyyppiin. Lisäksi voidaan panna merkille, että matriisilauseen predikaattina esiintyvät lähes yksinomaan verbit *täytyy* (384 kertaa), *tarvitsee* (*tarttee*, *tars*), useimmiten kielteisenä: *ei tarvitse* (*ei tartte*) (yht. 217 kertaa) ja *pitää* (54 kertaa).⁷ Muita ovat *sopii* (12 kertaa), *kannattaa* (2 kertaa), *kelpaa* (2 kertaa), *tulee* (kerran) ja *ränttää* (kerran). Yleiskielen nesessiivirakenteista tähän tyyppiin kuuluu 65 kpl eli 35 %. Verbijakauma on seuraava: *pitää* (23 kertaa), *tulee* (17 kertaa), *tarvitsee* (11 kertaa), *täytyy* (9 kertaa), *sopii* (2 kertaa), *onnistuu* (2 kertaa) ja *kannattaa* (kerran).

Satakuntalaismurteissa tämän tyyppin rinnalla esiintyy harvinaisena sellainen rakenne, jossa *pitää*-verbin yhteydessä esiintyy III infinitiivin instruktiivi, esim.

- Koke *Mutta sitte, sit se sanoo ko mum piti lähtemä /*
- Kauv *Vaikka se [= taulu] vallav varkaim piti tuatamam mutta /*
- Kauv *Ei piräm mentämän, ei saam mennäl liki kirkkoo.*

⁷ Jaana Sommela on pro gradu -työssään osoittanut, että yksipersonaisesti käytetty *pitää*-verbi on aktuaalisessa puheessa huomattavasti yleisempi itä- kuin länsimurteissa (1986: 131–135, 142, 143).

Käsittelemässäni aineistossa näitä rakenteita esiintyi kaikkiaan kahdeksan eli vain runsas prosentti nesessiivisten lauseenvastikkeiden kokonaisuudesta.⁸

Nesessiivisten lauseenvastikkeiden toisena päätyyppinä voidaan pitää rakennetta, jossa matriisilauseen persoonattomaan *olla*-verbin muotoon liittyy passiivin I partisiippi. Murreaineistossani näitäkin rakenteita oli vain runsas prosentti, esim.

- Ika Ja, se kauppa meni rikki sitten se talonkauppa mutta siinä oli, meeraaika sitt-että, että *koska se on, maksettava se, kauppa-hinta takasi*, taikka jols-ei maksetan niin, kauppa pysyy /
 Kark Mutta sitten se [kello] hyljättiin ku *se, oli verettävä joka ehtoo* ja se piti semmosen ernomaser rutinan ku sitä veti.

Yleiskielessä tämä nesessiivisten lauseenvastikkeiden tyyppi sitä vastoin on yleinen. Omassa aineistossani sitä esiintyi kaikkiaan 67 tapausta eli runsaat 35 % nesessiivisten lauseenvastikkeiden kokonaisuudesta, siis jokseenkin yhtä paljon kuin ensiksi mainittua tyyppiä.

Harvinaisena esiintyy myös sellainen rakenne, joka muodostuu ns. neljännen infinitiivin varaan. Tutkimassani murreaineistossa näitä oli kahdeksan tapausta eli runsas prosentti, esim.

- KanP *S-oli lähteminen* kun-ei leipää ollu eikä sitä mistääs saanu /
 Jämi Ei se aina, ku sato taah niin *ei taah käyny kylyväminenkee* /
 HKyr *Sitä ei käy sanominen* sitä oli monessa paikasa /
 Kiikk *Kylä silles stev viäminen on* /
 PunL *Ei pulvereit-o paljo syämistä*.

Nesessiiviin lauseenvastikkeisiin on tapana lukea myös rakenteet, joissa matriisilauseen predikaattina esiintyy sellainen sanaliitto kuin *on pakko, on tarvis, on määrä, on hyvä, on viisasta, näyttää mahdotto-malta, tuntuu järkevältä* jne. Tähän tyyppiin kuuluvia rakenteita esiintyi murreaineistossani kaikkiaan 50 eli 7 % nesessiivisten lauseenvastikkeiden määrästä. Esim.

- Kauv Tämä on semmone, laitos tämä kirkko, että että *tämän on määrä eristääs sitä* /
 Kauv *Ette ollul lupa tehrän neulaa tommostesta* /
 Ika *Sinä syksynä oli sitten nin hyvä, kalastoos sitä nuijamalettomoo* /
 HKyr *Siitt-ov* [= ruuhesta] *verkkoo laskee hyvä*, paatista tarvittee ol-lak kaksi /

⁸ Setälän (1883: 136, 137) ja Latvalan (1894: 61, 62) mukaan tämä rakennetyyppi on Satakunnan kansankielessä tavallinen sekä referatiivisessa ('kuuluu, sanotaan') että nesessiivisessä funktiossa. Ks. myös Kannisto 1901: 231.

HKyr *Oli meikäläisen mukava kattellak kum meni, meni Poriin /*
 HKyr *Ett-ei siihen, hyvä mennä oles sen käsiin /*
 Tyrvää *Ei ollum määrä ollenkan antaa ollakkaan täsä /*
 Kiikk *Oli erityisiä, sanoja kans sittek kon oli määrä saaras siältä*
mutta.

Yleiskielessä tämä viimeksi käsittelemäni rakennetyyppi, joka semanttisesti on muita epäyhtenäisempi, on huomattavasti tavallisempi kuin murrepuheessa. Omassa yleiskielen aineistossani tähän ryhmään kuuluvia tapauksia oli kaikkiaan 52, mikä on noin 30 % nesessiivisten lauseenvastikkeiden kokonaismäärästä.

Taulukko 2. Nesessiivisten lauseenvastikkeiden eri tyyppien lukumäärät ja suhteelliset prosenttiosuudet satakuntalaismurteissa ja yleiskielessä

Rakennetyypit	Aineisto			
	Murteet		Yleiskieli	
	N	%	N	%
1. Kämpän täytyy olla saarella / Saarella täytyy olla kämpppä	675	90,0	65	35,3
2. Saareen pitää tehtämän kämpppä	8	1,1	0	0,0
3. Kämpän on oltava saarella / Saarella on oltava kämpppä	9	1,2	67	36,4
4. Saareen on tekeminen kämpppä	8	1,1	0	0,0
5. Kämpän on pakko olla saarella / Saarella on pakko olla kämpppä	50	6,6	52	28,3
Yhteensä	750	100,0	184	100,0

Tutkimani aineisto, jonka numeeriset tulokset olen koontanut taulukoon 2, osoittaa selkeästi, että nesessiivisen lauseenvastikkeen eri tyyppien esiintymisessä on suuria eroja yleiskielen ja satakuntalaismurteiden kesken. Yleiskielen nesessiiviset lauseenvastikkeet jakaantuvat melko tasaisesti kolmeen päätyyppiin, joiden sisällä esiintyy monenlaista syntaktis-semanttista variaatiota. Satakuntalaismurteissa nesessiiviset lauseenvastikkeet taas keskittyvät erittäin voimakkaasti yhteen päätyyppiin ja siinäkin ainoastaan parin kolmen nesessiiviverbin ympärille. Rytymättä yksityiskohtaisen kvalitatiivisen analyysin avulla selvittämään rakenteiden syntaktista ja semanttista olemusta voi kuitenkin sanoa, että ylivoimaisesti hallitsevin nesessiivi-ilmaus satakuntalaismurteissa näyttää olevan geneeris-passiivinen tyyppi *Jottain tarttis tehrä*.

4. Lauseenvastikkeiden esiintymistäajuudessa ja samoin niiden tyyppi-
 valikoimassa on teksteittäin huomattavan suuria eroja, jotka osaksi se-

littyvät tekstien erilaisesta luonteesta, osaksi taas heijastavat puhujien tai kirjoittajien omia tottumuksia. Tämä tosiasia ei kuitenkaan muuta aineiston pohjalta hahmottunutta yleiskuvaa. Lauseenvastikkeet sellaisena moni-ilmeisenä syntaktisten upotteiden kategoriana, jollaisena niitä on totuttu käsittelemään suomen lauseopin tutkimuksissa, kuuluvat ensisijaisesti puhutun yleiskielen ja vielä suuremmassa määrin kirjoitetun kielen syntaksin luonteenomaisiin piirteisiin.⁹ Kansankieli suosii löyhempää upotusta: konstituenttilauseita ja fragmentteja. Toisaalta on kuitenkin olemassa sellaisia kielenkäytön piirteitä, joiden esiin saamiseksi kansankielessäkin luonnollisin syntaktinen muoto on rakenteen mukainen upotus. Tällainen on erityisesti nesessiivisyyden ilmaiseminen, kuten esityksestäni on käynyt ilmi. Pyrittäessä kansankielen todellista luonnetta mahdollisimman hyvin vastaavaan syntaktiseen kuvaukseen jää kuitenkin harkittavaksi, missä määrin erityyppisten nesessiivirakenteiden tulkinnassa on aihetta puhua lauseenvastikkeen kaltaisesta upotteesta. Vaivatta lauseenvastikkeeksi tulkitseminen sopii sellaisiin rakenteisiin, joissa nominaalisen predikaatin ohella esiintyy myös subjekti, mutta generiset tai generis-passiiviset nesessiivirakenteet, joita kansankielessä on erittäin paljon, voitaisiin ehkä luontevammin tulkita toisin. Niissä on ennen muuta kysymys VP-konstituentin sisäisestä modifioinnista, nesessiivisyyden komponentin lisäämisestä verbiin. Onkin ajateltavissa, että tällaisten nesessiivi-ilmausten tulkintaan sovelletaan Saukkosen liittopredikaatin käsitettä tai Hakulisen ja Karlssonin tavoin rakenteiden ytimeksi hahmotetaan kahden (tai useamman) leksikaaliselta merkitykseltään itsenäisen elementin muodostama verbiketju.¹⁰

Tässä yhteydessä on aihetta viitata eräisiin muihin satakuntalaismurteille luonteenomaisiin nominaalimuodon sisältäviin rakenteisiin, jotka esityksessäni ovat jääneet sivuun mutta jotka osaksi rinnastuvat edellä käsiteltyihin verbiketjuillisiin rakenteisiin. Merkitykseltään nesessiivinen rakenne on murrepuheessa usein generisenä esiintyvä *saada* + I infinitiivi, esim.

- Kiiko Ja kylä *siinä yäkkini sai kuhkia* /
 Hui *Samoilla kenkillä sai mennä, mihi hyvänsä* jos oli suvi taikka talvi /
 Hui *Kyllä niim paljo sillon sai sittek kärsiä.*

⁹ Temporaalirakenteiden vähittäisestä yleistymisestä kirjakielen käytännössä ks. Lindén 1966: 1—8, 339—347 ja 1971: 23—34. Ks. myös Nieminen 1985: 118—126, 138 ja Vuori 1959: 148—157 sekä Hakulinen—Karlsson 1979: 388—391.

¹⁰ Ks. Saukkonen 1966: 159—162 ja Hakulinen—Karlsson 1979: 230—235. Ks. myös Dubrovina 1972: 56—62.

Tämän rakenteen käyttö nesessiivisenä näyttää ainakin jossain määrin olevan puhujakohtaista. Niinpä huittislainen puhuja, jolta kaksi viimeksi mainittua esimerkkiä ovat peräisin, käytti rakennetta tunnin aikana 15 kertaa. Nesessiivisyyden ohella tähän rakenteeseen sisältyy jonkinasteista ekspressiivisyyttä, ilmauksen vahvistamista. Semanttiselta funktioltaan edellisen kaltainen, joskin tätä korosteisempi rakenne on *pittää* + I infinitiivi seuraavantapaisissa esimerkeissä:¹¹

Karv Niin *tomua piti ollas sitten niin* /
PunL Sittes *se pittää ollam makkeeta*.

Vielä voisi mainita rakenteen, jossa *saada*-verbiin liittyy transitiivi-verbin passiivin II partisiipin partitiivi. Ilmauksen käyttö on yleistä passiivilauseissa, jolloin se rinnastuu semanttisesti *tuli tehtyä* -rakenteen käyttöön;¹² esim.

Ika Että *sootiin se riihi puhulistettua* /
PunL Ja sitten *kun saatii heinä tehtyä* /
PunL Ensiks *kun saatiin pellavat verettyä*.

Tyypillinen verbiketjurakenne on satakuntalaismurteissa esiintyvä semanttiselta funktioltaan jossain määrin moderatiivinen ilmaus, jossa *panna*-verbiin liittyy I infinitiivin instruktiivi, esim.

Kark *Sillep pantiim peitto sattet tuarej ja päänalusta* /
PunL *Sittep pantiin ne* [= miilupuut] *polttae*.

5. Esityksessäni olen rajoittunut lähes yksinomaan tarkastelemaan nominaalimuotojen esiintymistä lauseenvastikkeissa. Infinitiivejä ja partiisippeja käytetään kuitenkin myös monissa muissa rakenteissa. Niinpä laskelmissa on mukana vain vajaa kolmannes murreaineiston ja noin puolet yleiskielen aineiston nominaalimuodoista. Nominaalimuotojen kokonaismäärään ei tällöinkään ole vielä laskettu mukaan kielteisen imperfektin eikä liittotempusten osana olevia partiisippeja. Lukuun ottamatta juuri mainittuja partiisippeja käsittelemässäni satakuntalaismurteiden aineistossa esiintyy kaikkiaan runsaat 3 200 nominaalimuotoa, mikä on vähän yli 10 % lauseiden määrästä, ja laskemassani osassa yleiskielen aineistoa (yhteensä 2 196 lausetta) 980 nominaalimuotoa, mikä on vajaat 45 % lauseiden määrästä.

Aineistoni antamien lukujen valossa yleiskielessä esiintyy siis yli nelinkertainen määrä nominaalimuotoja satakuntalaismurteisiin verrattu-

¹¹ Vrt. Sommela 1986: 125, 126.

¹² Vrt. Lindén 1961: 208, 209 ja Kannisto 1901: 238, 239.

na. Murteiden ja yleiskielen kesken on nominaalimuotojen käytössä muitakin silmiinpistäviä eroja. Ryhtymättä tässä yhteydessä yksityiskohtaiseen aineiston esittelyyn mainitsen, että valtaosa murreaineiston muista kuin lauseenvastikkeen osana olevista nominaalimuotojen esiintymistä on joko transitiiviverbiin liittyviä I infinitiivin muotoja tai erityyppisiä III infinitiivin esiintymiä. Nämä I ja III infinitiivin esiintymät ovat tavallisia myös yleiskielessä, mutta yleiskielen selvästi yleisimpiä nominaalimuotoja ovat kuitenkin attribuuttina (ja predikatiivina) käytetyt partisiipit, joita taas tutkimissani kansanmurteissa on suhteellisen vähän. Epäilemättä tällä seikalla on olennainen vaikutus murrepuheen ja yleiskielen nominaalimuotojen suureen frekvenssieroan.¹³

Edellä esittämilleni laskelmille ja arvioille antavat luotettavan vertailupohjan luvut, jotka on tulostettu Lauseopin arkiston koko materiaalista (murrepuhetta yhteensä 166 262 lausetta ja yleiskieltä yhteensä 27 339 lausetta).¹⁴ Murreaineistossa on nominaalimuotoja (lukuun ottamatta kielteisen imperfektin ja liittotempusten osana olevia partisiippeja) kaikkiaan vajaan 21 000, mikä on 12,6 % lauseiden määrästä. Murteiden väliset erot ovat varsin pienet: eri aluemurteiden prosenttiluvut vaihtelevat hämäläismurteiden 11,4 %:sta pohjalaismurteiden 13,6 %:iin. Vastaava yleiskielen aineiston nominaalimuotojen yhteismäärä on vajaan 14 000, mikä on 50,7 % lauseiden määrästä. Keskimääräiset prosenttiluvut ovat jonkin verran suuremmat kuin oman aineistoni antamat luvut, mutta lopputulos on sama: yleiskielen nominaalimuotojen määrä on nelinkertainen verrattuna kansankieleen. On kuitenkin syytä huomata, että toisin kuin murreaineistossa yleiskielen eri aineistojen väliset erot ovat huikkeen suuret, mikä luonnollisesti viittaa suuriin tyylieroihin. Prosenttiluvut vaihtelevat kaunokirjallisuuden 23,8 %:sta hallinnon ja virkakielen 117,6 %:iin; lähempänä keskivertoa ovat tietokirjallisuus (51,6 %), radion ja tv:n kirjoitetut puheet (52,9 %), sanomalehdet (46,3 %) ja aikakauslehdet (41,1 %). Attribuuttina (ja predikatiivina) käytettyjen partisiippien osuus edellä olevien lukujen tarkoittamista nominaalimuodoista on yleiskielen aineistossa yli 40 % ja murreaineistossa alle 10 %.

Erityisesti attribuuttina esiintyvien partisiippien runsaus on selvä merkki kirjoitetussa kielessä ilmenevästä tendenssistä alistaa verbi (ja sen välittömät määrittäet) NP-konstituentin osaksi. Tämä pyrkimys, joka käytännössä ilmenee raskaina vasemmalle haarovina nominilausek-

¹³ Ks. Pajunen—Palomäki 1985: 8, 13, 39, 54—59.

¹⁴ Kiitän maisteri Ulla Palomäkeä, joka pyynnöstäni tulosti tässä esittämäni Lauseopin arkiston aineiston frekvenssitiedot.

keina, vaikuttaa nykyisin ehkä voimakkaammin kuin mikään muu yksittäinen tekijä siihen, että suomen kieli on syntaksiltaan kehittymässä synteettiseen suuntaan ja samalla paperikieli todennäköisesti etäännyttyä kauemmas arkipuheesta.¹⁵

Satakuntalaismurteiden ja yleiskielen aineistojen vertailu osoittaa kiistatta, että lauseenvastikkeiden käyttö on yleiskielessä huomattavasti runsaampaa ja monipuolisempaa kuin murteissa. Vaikka tarkastelun tulokset eivät sellaisinaan ole yleistettävissä kaikkien kielenkäyttöön, on kuitenkin ilmeistä, että satakuntalaismurteiden pohjalta hahmottunut yleiskuva vastaa melko hyvin myös muiden murteiden ja yleisemminkin puhutun kielen todellisuutta. Joka tapauksessa tulokset tukevat sitä käsitystä, että puhutun kielen syntaksi joiltakin osin eroaa suuresti kirjoitetun kielen syntaksista.

Liian pitkälle menevien yleistysten välttämiseksi on tietysti pidettävä mielessä, että lauseenvastikkeet ovat vain osa nominaalirakenteita ja nämä kaikkineenkin vain osa kielen syntaktisen rakenteen upotteita. Niinpä jonkin kielimuodon syntaktisten elementtien lausemaisuu- den asteen selvittäminen, johon esitykseni alussa viittasin, vaatii kaikkien erityyppisten rakenteiden ja niiden keskinäisten jakaumien tutkimista. Kielenkäyttäjän sisäistämiä malleja, kompetenssia, selvittävien kvalitatiivisten tutkimusten ohella tarvitaan välttämättä erilaisiin korpuksiin pohjautuvia frekvenssitutkimuksia, jotta päästäisiin lähemmäksi niitä eri kieliyhteisöjen ja kielenkäytön variaatioiden normeja, joihin kunkinkertaisen tekstin, puhutun tai kirjoitetun, muotoilu ratkaisevasti nojautuu. Vasta tällaisten normien, ts. kullekin kieliyhteisölle (tai sen jäsennelle) kulloisessakin tilanteessa tyypillisen kielenkäytön tunteminen antaa luotettavan metodisen pohjan ainutkertaisen tekstin, performanssin, lingvistiselle tutkimiselle.

¹⁵ Vrt. Hakulinen—Karlsson 1979: 368—380. Ks. lisäksi Kärkkäinen 1986: 219—225.

LÄHTEET

- COSERIU, EUGENIO 1974: *Synchronie, Diachronie und Geschichte*. München.
- DUBROVINA, Z. M. 1972: *Infinitivy v finskom jazyke*. Leningrad.
- HAKANEN, AIMO 1982: *Laaki ja prekkajakku*. Tekstilngvistinen analyysi kauvatsalaisen kansanmiehen puheesta. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 15. Turku.
- HAKULINEN, AULI — KARLSSON, FRED 1979: *Nykysuomen lauseoppia*. Jyväskylä.
- IKOLA, OSMO 1974: *Lauseenvastikeoppia*. Nykysuomen lauseenvastikkeiden ja niihin verrattavien rakenteiden selvittelyä. Tietolipas 76. Helsinki.
- 1985: Referatiivisen lauseenvastikkeen käyttö suomen murteissa ja kirjakielissä. *Läänemeresoomlastest neenetsiteni*. Tallinn.
- KALLIO, JUSSI 1981: Kielen monet kukat. *Kirjoituksia puhekielestä*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 14. Turku.
- KANNISTO, ARTTURI 1902: *Lauseopillisia havaintoja läntisen Etelä-Hämeen kielimurteesta*. Suomi III 20. Helsinki.
- KÄRKKÄINEN, MARKKU 1986: Relatiivilause syntaktisena yksikkönä suomen murteissa ja kirjoitetussa yleiskielessä. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto.
- LATVALA, SALU 1894: *Lauseopillisia havaintoja Luoteis-Satakunnan kansankielestä*. Suomi III 12:1. Helsinki.
- LINDÉN, EEVA 1961: Temporaalirakenne suomen murteissa. *Virittäjä* 65. Helsinki.
- 1966: Latinan vaikutus temporaalirakenteeseen suomen kirjakielissä I—III. *Virittäjä* 70. Helsinki.
- 1971: Temporaalirakenne kirjoitetussa kielessä. *Virittäjä* 75. Helsinki.
- NIEMINEN, LEENA 1985: Lauseenvastikkeiden käyttö Matteuksen evankeliumin eriaikaisissa suomennoksissa. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto.
- PAJUNEN, ANNELI — PALOMÄKI, ULLA 1985: *Tilastotietoja suomen kielen rakenteesta* 2. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 31. Helsinki.
- SAUKKONEN, PAULI 1966: 1. infinitiivin latiiivin lauseopillinen jäsentyminen. *Virittäjä* 70. Helsinki.
- SETÄLÄ, E. N. 1883: *Lauseopillinen tutkimus Koillis-Satakunnan kansankielestä*. Suomi II 16. Helsinki.
- SOMMELA, JAANA 1986: *Pitää*-verbi suomen murteissa. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto.
- TANZI-ALBI, ANU 1986: Fragmentaariset lauseet Turun puhekielessä. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto.
- VUORI, TAUNO 1959: Aktiivin I infinitiivin lyhyemmän muodon käyttö Agricolan teoksissa verrattuna kielen myöhempään kehitykseen. Lisensiaatintyö. Turun yliopisto.

AIMO HAKANEN: *Contracted sentences in the Satakunta dialects*

The syntax of dialects is considerably more discontinuous than that of the standard language. This can be seen in the much greater number of different fragments in dialects than in ordinary well-formed speech. It must, on the other hand, be borne in mind that the well-formed syntax of sentences and textual acceptability are two different things. Thus, when studying the syntax of dialects one cannot simply apply the criteria of the standard language, and it is necessary to find criteria which correspond as well as possible to the dialect in question or, to put it more generally, criteria suitable for the real nature of the text genre under observation, i.e. the respective norm.

In my study of the syntactic structure of the vernacular I have paid special attention to the use of the nominal forms of the verb. The material consisted of 26 hours of Satakunta speech (a total of approximately 31,500 sentences, over 170,000 words). For comparison I have used material from the standard language (approximately 4,700 sentences, over 35,000 words). The article deals principally with so-called contracted sentences, which represent the most sentence-like group of nominal structures.

In the dialect material contracted sentences occurred in approximately 3 % of the sentences and in the standard material in about 10 %, i.e. more than three times as many as in the former. A difference was also to be observed in the relationships between the different contracted sentences. Of the contracted sentences in the dialect material, almost 80 % were neccessive constructions, expressing compulsion, duty or need. The percentage of each of the other structural categories was thus very small. In the standard language, the distribution was more even: neccessive constructions accounted for about 40 % of the contracted sentences, referative and temporal for about 20 % each and modal approximately 17 %; the percentages for the remaining constructions were small. When we relate the two sets of material it becomes clear that in the standard language there are, on the average, twenty times as many temporal constructions and at least ten times as many modal, referative and final constructions as in the dialect.

In both the dialect and the standard language the largest group was clearly formed by the neccessive constructions. Their total frequency is about the same in the dialect and the standard language, but a more detailed study reveals some surprisingly great differences. In the standard language, the neccessive constructions are divided rather evenly into three main types, which may occur non-existentially or existentially: 1) *Kämpän täytyy olla saarella / Saarella täytyy olla kämppä* (approx. 35 %) = Engl. *The shack must be on the island / On the island there must be a shack*, 2) *Kämpän on oltava saarella / Saarella on oltava kämppä* (approx. 36 %) = Engl. *The shack has to be on the island / On the island there has to be a shack* and 3) *Kämpän on pakko olla saarella / Saarella on pakko olla kämppä* (approx. 28 %) = Engl. *The shack must needs be on the island / On the island there must needs be a shack*. In the dialect material the neccessive constructions are predominantly of type one, the proportion being 90 %. By far the commonest neccessive construction in the Satakunta dialect is the generic-passive type *Jottain tarttis tehrä* = Engl. *Something needs to be done*.

In the light of my findings it may be said that contracted sentences are in first place among the natural features of the syntax of the spoken, and especially the written form of the standard language. The vernacular favours a looser embedding: constituent sentences and fragments. On the other hand, there occur in the dialect structures which either have a different function or are unknown in the standard language.

The contracted sentences I have dealt with only represent a part of the use of nominal verb forms. In all, infinitives and participles occurred in the dialect material in about 10 % of the sentences; in the standard material this figure was 45 %. This calculation does not include participles which were part of the imperfect or compound tenses. The corresponding percentages drawn from the total material of the Syntax archives of the University of Turku (more than 166,000 dialect sentences and more than 27,000 standard-language sentences) are 12.6 % and 50.7 % respectively. The conclusion is the same: the nominal form occurs four times as frequently in the standard language as in the dialects. As far as individual forms are concerned, the most striking difference is that in the standard language abundant use is made of participles that are attributes, a rare feature in the dialects. This is a clear sign of a tendency, especially in the written language, to subordinate the verb to the NP constituent, which means that syntactically the Finnish language is developing in a synthetic direction — and at the same time the written language and everyday speech are diverging.